

*Подганюк Н.,
Національний університет "Острозька академія"*

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті наведенні основні теоретичні засади поняття підприємництва з різних наукових позицій. Окресленні основні проблеми та шляхи їх вирішення щодо ефективного функціонування підприємництва в Україні.

Підприємницька діяльність є основою економічної могутності і, відповідно, безпеки держави. Ця теза вже стала постулатом, бо підтверджена багаторічним досвідом економічно розвинених держав. Підприємства виконують ряд важливих функцій. Підприємництво – це невід’ємна частина розвитку ринкової економіки. Саме тому ця тема є і продовжує бути актуальною. То ж метою даної роботи є аналіз стану підприємств, та узагальнення найсуттєвіших проблем розвитку підприємництва в Україні.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб’єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2]. Конституцією України (ст. 42) встановлено, що кожен громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1].

Серед вітчизняних дослідників, що займаються науково-теоретичним обґрунтуванням суті й об’єктивної необхідності розвитку підприємництва варто назвати О. Барановського, З. Варналія, І. Жилиєва, А. Кисельова, Ю. Клочко, В. Корнеєва, С. Реверчука, С. Соболя й ін.

“Від того, наскільки буде сприятливим бізнес-середовище, залежить не лише розвиток підприємництва, а й економічний стан держави, підвищення економічної спроможності національної економіки, посилення її позицій на світовому ринку, можливість реалізації соціальних програм, а також покращен-

ня добробуту і якості життя громадян.” – говорить міністр економіки України Богдан Данилишин [5].

Станом на 1.01.08 р. було зареєстровано 1187020 суб'єктів ЄДРПОУ. Темпи зростання становлять 5% щорічно.

Найбільше підприємств зосереджено в Києві – 18,15%, що в свою чергу становить 215 тис. (до речі Київ і Київська обл. займають другу і третю позиції в списку лідерів за темпом росту підприємств), вдвічі менше у Дніпропетровській обл., далі йдуть Донецька, Харківська, Одеська, Львівська з розривом одна від одної в 1%. Варто зазначити, що в Києві та в п'яти вищезгаданих областях разом взятих розміщено 50,87% всіх підприємств і організацій України. Найменше підприємств і організацій налічується в Чернівецькій, Волинській, Рівненській, Чернігівській, Тернопільській областях – в середньому по 1,5% в кожній. Найбільший темп зростання підприємств і організацій в м. Севастополь – на сьогодні це 10%.

На сьогодні найбільше підприємств зосереджено в торгівлі – понад 25% – це 300 тис., майже вдвічі менше в сфері надання послуг, культура та спорт, далі приблизно з такою ж нішею сфера операцій з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, четверту сходинку займає промисловість. Разом в цих чотирьох галузях зареєстровано близько 60% підприємств і організацій України. Варто зауважити, що у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві за останній рік кількість підприємств зменшилася на 225.

Переважає більшість підприємств (54,88%) зареєстрована у формах ТзОВ (щорічно впродовж трьох останніх років темпи зростання становлять 8%) та приватного підприємства. Далі з величезним кількісним відривом йдуть філії 4,71% – 56 тис., фермерські підприємства 4,21% – 50 тис., акціонерні товариства 2,7% – 32 тис. Частку в обсязі менше 1% від загальної кількості підприємств (станом на 1.01.08) займають підприємства таких організаційно-правових форм господарювання: казенне підприємство (43), консорціум (84), концерн (400), командитне товариство (654), ТзДВ (654), корпорація (849).

Досить незначною є кількість великих підприємств: у 2006 р. це 764 з 360297 існуючих, це менше 1%. Проте на великих підприємствах у тому ж 2006 р. було задіяно 34% всіх зайнятих працівників. Дані підприємства реалізували 27% продукції. За рахунок високої заробітної плати (138% від середнього показ-

ника по всіх підприємствах) частка у ФОП становила майже половину – 48%. Частка середніх підприємств у загальній кількості становила у 2006 р. 14%. На підприємствах працювало 46% всього зайнятого населення, а в результаті було реалізовано 68% всієї продукції. Заробітна плата нижча середньої (становить 90%), а частка у ФОП на 6% нижча за частку великих підприємств, і становить 42%. В структурі за кількістю найбільша питома вага малих підприємств – 85%. Проте на них зайнято тільки 20% всього зайнятого населення, і ці підприємства реалізують лише 5% від усієї реалізованої продукції. Заробітна плата складає трохи більше половини від середньої по всіх підприємствах. А частка у ФОП при такій кількості працівників і такій заробітній платі становить 10% (у 2004 р вона дорівнювала 0,5%).

В основі фінансової діяльності підприємств лежить здійснення витрат і формування доходів. Фінансова діяльність призводить до змін розміру, а також складу власного та запозиченого капіталу, її підсумки відображаються у фінансових результатах (прибутках чи збитках). Інформація про фінансове положення, результати діяльності і рух коштів підприємства за звітний період знаходить своє відображення у фінансовій звітності.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають формування, наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів [3].

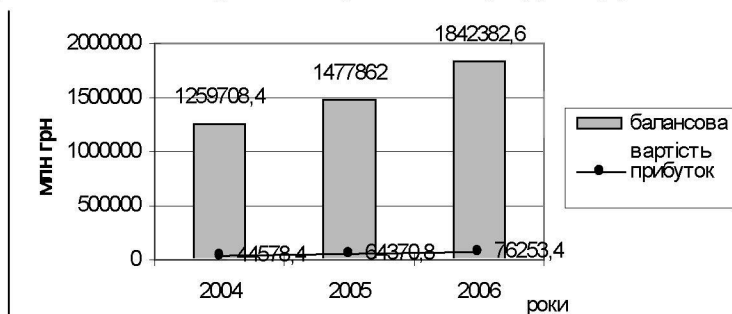

Рис.1. Балансова вартість та прибуток підприємств в Україні за 2004-2006 рр.

Впродовж трьох аналізованих років 2004, 2005, 2006р балансова вартість майна підприємства з кожним роком зростала:

1260, 1478, 1842 млрд. грн. В півтора рази збільшився темп приросту у 2006 порівняно з 2005р. Крім того висновки про фінансовий стан підприємств ми можемо зробити також враховуючи показник фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування (45млрд у 2004 р., 64 – у 2005, 76 – у 2006, 121 – у 2007). Комбінація цих показників відображена на рисунку 1.

Приблизно половину балансової вартості майна підприємств становлять необоротні активи і половину – оборотні, близько піввідсотка балансової вартості становлять витрати майбутніх періодів. Хоч необоротні активи займають дещо більші частку, але вона з кожним роком зменшується, тоді як частка оборотних зростає (див рис.2).

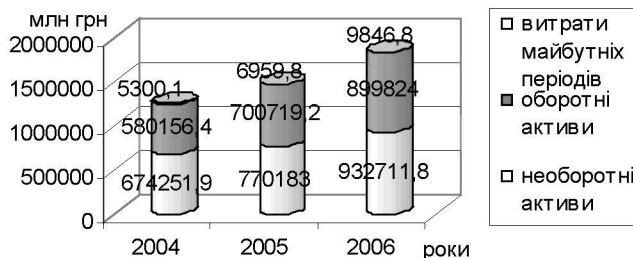

Рис.2. Структура активу балансу підприємств в Україні за 2004-2006 рр.

Фінансуються активи за рахунок власного та залученого капіталу. Прослідковується тенденція до повільного зменшення частки власного капіталу і відповідно збільшення – залученого. У 2006р їх співвідношення становило 43,52% і 66,48% (див рис.3).

Згідно з результатами Держкомстату рентабельність основної діяльності у 2004-2006 роках становила 6,4, 7, 6,6% відповідно (прибуток з кожної гривні проданої продукції чи реалізованих послуг від операційної діяльності), рентабельність зменшилась за рахунок сповільнення темпу приросту прибутку за останній рік. Що стосується показників ліквідності та фінансової стійкості, то можна сказати, що вони виходять до межі норми.

Підприємницька діяльність забезпечує економічне зростання та сталий позитивний розвиток суспільства. Саме тому слід усувати наявні перешкоди на шляху розвитку підприємництва, а для цього їх треба, перш за все, конкретно сформулювати.

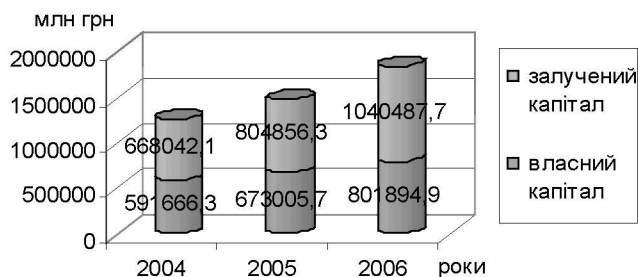

Рис.3. Структура пасиву балансу підприємств в Україні за 2004-2006 рр.

Перша проблема – законодавство: неоднозначність, нестабільність і суперечливість чинної нормативно-правової бази розвитку підприємництва; величезна кількість нормативних актів різного рівня; багато правових актів практично не діють, дуже низька виконавська дисципліна дотримання нормативно-правових документів; багато з положень Конституції України не можуть бути реалізовані і залишатимуться лише деклараціями, доки не введено в дію законів, які визначатимуть конкретні механізми, порядок і процедури їх здійснення.

Уряди багатьох країн зробили для себе важливий висновок: якщо держава потребує нових податкових надходжень, то вигідніше зменшити ставки оподаткування, однак водночас зробити так, щоб ніхто не міг від них ухилитися. Необхідно прагнути до податкової системи широкого охоплення ставок оподаткування. Наявність великої кількості різноманітних пільг і водночас високих ставок податків призводить до значного недоотримання коштів в бюджет. Пільги не зникнуть і вони потрібні (на інновації, інвестиції, підприємствам пріоритетних галузей економіки, малим підприємствам тощо), але характер їх надання повинен бути добре зваженим процесом, коли враховано і необхідну потребу суб'єкта господарювання в цих пільгах, і інтереси держави загалом.

Вирішення наступної проблеми, а саме нестача фінансових ресурсів для розвитку підприємств, можливе за рахунок впровадження ефективних механізмів залучення додаткових джерел фінансування. Такими джерелами є кредитні ресурси банків; венчурне фінансування (на жаль не досить у нас поширене); лі-

зинг; державна фінансова допомога (реалізується через Українські фонди підтримки підприємництва); міжнародна донорська допомога (здійснюється через міжнародні фінансові організації у вигляді інвестицій, грантів тощо). Європейський банк реконструкції та розвитку відкрив в Україні програму підтримки підприємств малого і середнього бізнесу ще 1994 року. За 10 років у межах програми видано кредитів на суму понад \$200 млн.

Згубним для підприємництва (мова йде про підприємців) є відсутність знань і досвіду в галузі фінансів, права, недостатня компетентність в управлінні фірмою. Невмінні розробити не віртуальний, а реальний бізнес-план, у якому майбутній розрахунковий прибуток має реальне обґрунтування, яке базується на конкретних маркетингових дослідженнях. Важливим елементом підтримки малого бізнесу є інформаційно-консультаційне обслуговування, в рамках якого повинна надаватися допомога з проблем формування та функціонування малих підприємств.

Кадрова політика власника бізнесу нині фактично зводиться до пошуку осіб, які б згодні на його умови праці та рівень платні. Малий бізнес не в змозі оплатити працю висококваліфікованих спеціалістів. А ще дуже нагальна проблема саме брак дійсно кваліфікованих кадрів.

Розвиток малого підприємництва гальмують і пережитки “минулих епох”. Упродовж багатьох десятиліть підприємцтво трактували як негативний і злочинний вид діяльності. У суспільстві необхідно розвивати пошану до приватного сектора, до особи та її незалежності, орієнтації на її власні сили та заповзятливості.

Міжнародна фінансова корпорація провела дослідження “Ділове середовище в Україні”, в ході якого зробила ряд опитувань. Одне з них вкотре довело, що практика “зв’язків” і неофіційних платежів (а це не що інше, як хабар) й надалі процвітає в Україні. Лише 3% опитуваних не давали хабара посадовцям (було опитано 2500 підприємців). За останні кілька років нічого в цій сфері не змінюється – середньорічний розмір неофіційних платежів, як і раніше, становить 10% виторгу підприємства. Нині починають переважати спроби “вирішення питань” не через виконавчу владу, а через судову, що здешевлює витрати підприємців. Корумпованність судів породило таке ганебне явище як рейдерство. Такий стан справ необхідно змінити за допомогою адміністративної та судової реформи. Слід зробити

так, щоб влада чиновників була затиснута рамками закону, а сам чиновник за цього був захищений.

Дуже часто ми працюємо не на упередження політики розвитку підприємництва і створення позитивного підприємницького клімату, не на попередження проблем, а боремося з проблемами, які вже виникли (на превеликий жаль вони навіть можуть бути пов'язані з наслідками проведення в державі тієї чи іншої політики). А ще гірше, коли ми боремося з наслідками, а не з причинами, які їх зумовили проблему.

Як свідчить статистика, тільки 5% з числа новостворених підприємств в Україні можна вважати успішними, 35% зникають вже протягом першого року діяльності.

В країні не досить сприятливий інвестиційний клімат. Підприємництво в Україні існує і розвивається в умовах політичної та економічної нестабільності, а також суперечливість та ускладненість законодавства.

Проблема під назвою “влада і бізнес”: по-перше – бізнес має можливість лобіювати свої інтереси за допомогою фінансових інтервенцій на користь чиновників (спонсорують політичні партії та інше). Чиновники мають можливості проводити політику надання декому певних “преваг” та приймати рішення, не несучи цілковито ніякої відповідальності перед суспільством. По-друге – підприємці активно йдуть у владу на всіх рівнях – від Верховної Ради і Кабінету Міністрів до місцевих рад і місцевих державних адміністрацій. Інвестиції у владу дозволяють знизити майбутні поточні витрати бізнесу та одержати конкурентні переваги, за рахунок чого такі інвестиції мають високу внутрішню норму рентабельності. По-третє – загрозу лібералізації бізнесового середовища та створенню умов для вільного ведення підприємництва створюють завеликі соціальні зобов'язання, які беруть на себе всі учасники парламентських перегонів.

За висновками щорічного рейтингу Фонду Heritage, розробленого спільно з “The Wall Street Journal” Україна посідає 133 місце за рівнем економічної свободи. За результатами щорічної доповіді Світового банку щодо оцінки бізнес-клімату, Україна посіла 139-те місце серед 175 держав. Кількість податкових платежів – одна з найбільших у світі – 99. Більше лише в Узбекистані та Білорусії. Складні і заплутані дозвоільні процедури ставлять Україну поряд з 10 останніми країнами у списку, знеохочують інвестиції та зумовлюють корупцію. У рейтингу

перспективної конкурентоспроможності (за даними Світового економічного форуму за 2005 рік) Україна посідає 84 місце, пропускаючи вперед Пакистан, Молдову, Вірменію та Росію.

За підрахунками МВФ, обсяг тіньової економіки в національному ВВП у 2005 році становив близько 52% (серед країн СНД більший показник має лише Грузія – 63% та Азейбарджан – 60%, а сусідню Росію цілком влаштовує 40%). А от Держкомстат України фіксує кардинально інші цифри: у 2001 році 16,3% ВВП, у 2002 – 17,7%, у 2003 – 17,2%, у 2004 – 18,9%, у 2005 – 18,1%. Свій внесок у цю заочну суперечку зробив і Світовий банк, визначаючи тіньове зростання значно вищим, ніж інші дослідники цієї проблеми. Про масштабність тіньового лиха свідчить хоча б той факт, що, за розрахунками Нацбанку, в результаті такого “господарювання” країна за 2002–2006 роки втратила \$22,4 мільярда надходжень до бюджету. А всього за роки незалежності через масований відтік капіталу за кордон такі втрати наблизилися до \$52 мільярдів.

Сьогодні в Україні налічується близько 30 організацій, які мають законодавче право перевірки суб’єктів підприємництва. За даними УСПП, 2007 р. в Україні було перевірено близько 97% підприємств, в той час, як у сусідній Білорусі – 66%, в Узбекистані – 20%, країнах ЄС – 2-3%. Різниця в умовах існування та діяльності бізнесу видно й на прикладі проходження процедур сплати податків. Українське підприємство витрачає на це 2085 годин на рік, в той час, як в тій же Росії – 448 годин.

Яскравим доказом фіскальної, а не стимулюючої спрямованості держполітики є наявність в дохідній частині державного бюджету статті “Надходження від штрафів та інших санкцій”. Планувати кількість порушень і надходжень від них – це абсурд.

Світова глобалізація вимагає потужного представництва бізнесу, що не під силу підприємцям-одинакам. На сьогодні лише 10% українського бізнесу об’єднано в бізнес-асоціації. Однак, на думку фахівців, майбутній вступ до СОТ має дати новий поштовх до розвитку таких об’єднань.

Розвиток підприємництва у багатьох країнах забезпечило їм швидке економічне зростання, а населенню – високий рівень добробуту. Статистика показує, що країни які мають найвищу активність підприємництва, характеризуються найнижчими показниками безробіття.

Податкова політика повинна включати перевірену досвідом

країн розвинутої економіки систему пільг. Наприклад, Японія застосовує податок на прибуток в розмірі 42%, а для малого бізнесу-30%. Англія відповідно 35% і 29%. В США використовують диференційований підхід до оподаткування прибутку. Перші 50 тис. дол. прибутку обкладаються податком 15%, прибуток від 50 тис. до 75 тис. дол. – за ставкою 25%, прибуток більше 75 тис. дол. – 34%. У Франції протягом перших 5 років роботи фірми ставка податку зменшується на 50%. Вдвічі меншою є ставка податку для підприємців Німеччини, щорічний прибуток не перевищує 3 млн. марок. Уряд Японії і Швеції дозволяє компаніям створювати за рахунок неоподаткованого прибутку фонд спеціального призначення для фінансування майбутніх інвестицій. Шведські фірми мають змогу відкладати половину прибутку в такі фонди, зберігаючи ці кошти у формі безпроцентних вкладів в банку і використовуючи їх по мірі необхідності. Податкова політика Японії передбачає пільги не тільки на затрати, але й на результати виробництва. Така продукція, як математичне забезпечення ЕОМ цілком не оподатковується. Товари-новинки впродовж 3 років після впровадження в обсязі 20% також звільняються від податку.

Надзвичайно суперечливими є економічні успіхи трьох країн латиноамериканського регіону Бразилії, Мексики і Аргентини. Зокрема, економічне зростання в Мексиці супроводжується посиленням проникненням іноземного капіталу. Мексика все в більшій мірі вдається до зовнішніх позик і кредитів, хоч прибутки від експорту не покривають фінансових зобов'язань.

Досить цікавим є розвиток Китаю. Вражає здатність до концентрації, китайці весь час живуть такими епохами. Один час вони концентрувались на економічному зростанні, далі – на збільшенні експорту, а зараз – на R&D (розробках та інноваціях).

Дослідження, проведені аналітиками й економістами США і Європи в 1985-1987 рр., показали, що однією з основних умов переваги японців є незначні (мінімальні) товарні запаси.

Світовий досвід показує, що інновації забезпечують високу ефективність виробничих капіталовкладень і за обсягом коштів, і за терміном віддачі. Практично кожен університет США займається комерціалізацією інноваційних ідей та їхніми продажами.

Ми живемо у відкритій системі, в час глобалізації та інтеграції, ми не можемо (та і не потрібно) відмежовуватися від зо-

внішнього світу. Беззаперечною тезою є те, що світовий досвід необхідно використовувати, аналізувати як досягнення, так і прорахунки, вибирати краще і адаптовувати до наших умов, але попри все – зберігати свою індивідуальність.

Країні потрібні стратегія та цілі, про які має знати кожен громадянин, крім того має бути чітко випрацьований механізм реалізації цілей, щоб кожен конкретно знав, що йому слід зробити для досягнення цілі. В іншому випадку стратегія залишиться декларацією. Потрібно сфокусуватися на важливих точках диференціації. І найголовніше – для досягнення цілей потрібно працювати.

Література

1. Конституція України.
2. Господарський кодекс.
3. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.
4. www.ukrstat.gov.ua
5. www.me.gov.ua
6. www.europeans.org.ua
7. www.innovations.com.ua